

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ УКРАЇНИ ЯК ІНДИКАТОРІВ ВПЛИВУ ДЕТЕРМІНАНТ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ANALYSIS OF INTERNATIONAL RATINGS OF UKRAINE AS INDICATORS OF THE SHADOW ECONOMY DETERMINANTS INFLUENCE

У статті розглянуто взаємозв'язок обсягів тіньової економіки із рейтингом «Doing Business», індексами сприйняття корупції та економічної свободи. За допомогою кореляційного аналізу доведено тісноту взаємозв'язку між міжнародними рейтингами та обсягами тінізації національних економік. Підтверджено, що зазначені індикатори можуть розглядатися, як відображення впливу різнобічних детермінант функціонування тіньової економіки в Україні.

Ключові слова: рейтинг «Doing Business», індекс сприйняття корупції, індекс економічної свободи, рівень тінізації економіки.

В статье рассмотрена взаимосвязь объемов теневой экономики с рейтингом «Doing Business», индексами восприятия коррупции и экономической свободы. С помощью корреляционного анализа доказано тесноту взаимосвязи между международными рейтингами и объемами тенизации национальных экономик. Подтверждено, что указанные

индикаторы могут рассматриваться как отражение влияния разносторонних детерминант функционирования теневой экономики в Украине.

Ключевые слова: рейтинг «Doing Business», индекс восприятия коррупции, индекс экономической свободы, уровень тенизации экономики.

The article deals with the relationship between the size of the shadow economy with the rating "Doing Business", the indexes of corruption perception and economic freedom. Using correlation analysis, the interconnection between international ratings and the shadowing of national economies is proved. It is confirmed that the noted indicators can be considered as reflecting the influence of the various determinants of the shadow economy functioning in Ukraine.

Key words: Doing Business rating, corruption perception index, index of economic freedom, level of economy shadowing.

УДК 330.101.54

Рейкін В.С.

к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Постановка проблеми. Поліваріантність історичних умов розвитку в межах певних хронологічних періодів формують специфічну систему чинників, які отримують емпіричне підтвердження на рівні держав, локальних територій чи сфер діяльності. Однак, в основі феномена тіньової економіки лежать переважно спільні процеси та закономірності, які не зводяться до диференціації соціально-економічного розвитку окремих країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем тінізації економіки займалися такі вітчизняні науковці, як: З. Варналій, В. Засанський, С. Коваленко, І. Мазур, В. Предборський, М. Флейчук та інш. У контексті функціонування тіньових процесів та явищ окремої уваги заслуговують публікації таких зарубіжних авторів: Г. Беккера, Е. де Сото, Ф. Шнайдера, Е. Фейга.

Постановка завдання. Метою дослідження є підтвердження опосередкованого взаємозв'язку між міжнародними рейтингами України як індикаторами впливу детермінант функціонування тіньової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізуємо взаємозв'язок міжнародних рейтингів країн як індикаторів, що опосередковано відображають вплив різнобічних детермінант на рівень тінізації економіки. Дослідження тісноти взаємозв'язку здійснимо порівняльним методом. Для цього скористаємося даними Ф. Шнайдера щодо вибірки країн, які мають відносно значні обсяги тіньової економіки. Оскільки масштаби тінізації на макрорівні напряму залежать від розвитку офіційної економіки, використаємо ключові міжна-

родні рейтинги держав: регуляторні умови ведення бізнесу «Doing Business», індекс сприйняття корупції організації «Transparency International» («CPI») та індекс економічної свободи організації «Heritage Foundation». Зазначений взаємозв'язок на прикладі 14 найбільш тінізованих держав та України подано в табл. 1.

Із табл. 1 видно, що на світовому рівні чітко простежується прямий взаємозв'язок між обсягами тінізації країн та індексами економічної свободи і сприйняття корупції – коефіцієнт кореляції Пірсона відповідно становить 0,91 та 0,9. Тобто частка тіньової економіки зростає одночасно зі зниженням місця певної країни у зазначених міжнародних рейтингах. Стосовно рейтингу «Doing Business» коефіцієнт кореляції дещо нижчий та відповідає середньому рівню тісноти зв'язку – 0,66. Проте, не чітке підтвердження наявності статистичної кореляції між двома досліджуваними показниками не свідчить про однозначну відсутність взаємозв'язку як такого.

Рейтинг «Doing Business» формується Світовим банком та за своєю сутністю відображає, насамперед, ефективність регуляторних механізмів розвитку національної економіки певної країни. Рейтинг спрямований на оцінювання умов функціонування підприємницького середовища у приватному секторі економіки. Загалом методологія «Doing Business» для дослідження процесів тінізації є адекватною, оскільки зосереджується переважно на суб'єктах малого і середнього підприємництва, які значною мірою здійснюють свою діяльність приховано. Світовий банк враховує

Взаємозв'язок обсягів тіньової економіки та основних міжнародних рейтингів країн, 2015 р.

№ з/п	Країна	Обсяги тіньової економіки, %	Місце в рейтингу		
			Умови ведення бізнесу («Doing Business»)	Індекс сприйняття корупції (Transparency International: «CPI»)	Індекс економічної свободи («Heritage Foundation»)
1	Болгарія	30,6	38	69	55
2	Естонія	26,2	16	23	8
3	Казахстан	33,8	41	123	69
4	Киргизстан	33,1	67	123	82
5	Кіпр	24,8	47	32	45
6	Латвія	23,6	22	40	37
7	Литва	25,8	20	32	15
8	Мальта	24,3	80	37	58
9	Польща	23,3	25	30	42
10	Росія	41,2	51	119	143
11	Румунія	28	37	58	57
12	Таджикистан	43,1	132	136	140
13	Туреччина	27,8	55	66	70
14	Україна	47,1	81	130	162
15	Хорватія	27,7	40	50	81
Коефіцієнт кореляції		X	0,66	0,90	0,91

Джерело: сформовано автором за даними Ф. Шнайдера, Світового банку та провідних міжнародних організацій «Heritage Foundation» і «Transparency International» [1; 2; 3; 4, с. 6; 5, с. 17]

реально існуючі практики, однак, при формуванні рейтингу використовується інформація легального походження щодо необхідних формальних процедур.

На рис. 1 наведено місце України в рейтингу «Doing Business» протягом 2006-2015 рр. порівняно із динамікою рівня тінізації економіки згідно досліджень Ф. Шнайдера. Оскільки зазначений рейтинг номінально формується Світовим банком із однорічним випередженням, то для коректного співставлення однакових періодів відповідний графік на рис. 1 фактично зміщено на 1 рік (наприклад,

за 2015 р. відображено місце в рейтингу України відповідно до індексу «Doing Business-2016», який формально охоплює ретроспективний період дослідження попереднього року).

Із графіків на рис. 1 не можна зробити однозначний висновок про те, що чим кращі умови для ведення підприємницької діяльності, тим нижчі обсяги тінізації економіки України, яка загалом належить до держав із незадовільними умовами функціонування бізнес-середовища. Відповідно до рейтингу «Doing Business» станом на кін. 2016 року Україна займає 80 місце серед 190 дер-

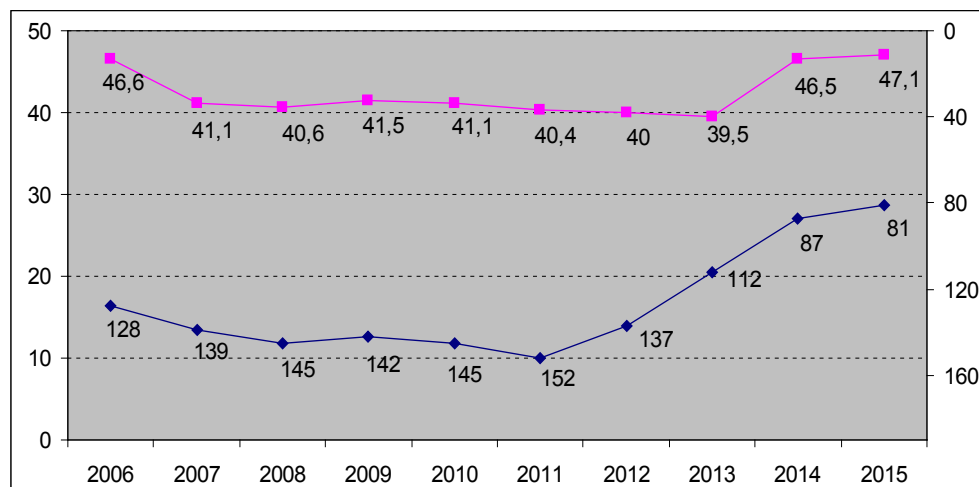

Рис. 1. Місце України в рейтингу «Doing Business» та динаміка рівня тінізації економіки (%), 2006-2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними Світового банку та досліджень Ф. Шнайдера [1; 5, с. 17]

жав світу. Навіть позитивні зміни протягом останніх п'яти років («+» 72 місця) кардинально не покращили загальну позицію в рейтингу України, яка значно поступається таким країнам, як: Білорусія, Росія, Молдова (із європейських країн нижчий рейтинг має лише Албанія), залишаючись державою із критично високим рівнем тінізації національної економіки: 47% станом на 2015 р. [5, с. 17]. Слід зауважити, що певний прогрес у рейтингу частково відбувся завдяки методологічним змінам Світового банку, зокрема, за рахунок збільшення кількості показників у сфері оподаткування.

Загалом інтегрований рейтинг «Doing Business» формується за десятьма вузькоспеціалізованими компонентами, які приблизно в однаковій мірі відображають співвідношення двох важливих частин: положення законодавства та практику його застосування. На рис. 2 наведено рейтинг України за окремими складовими «Doing Business-2016».

Із рис. 2 видно, що проблемними для нашої країни залишаються майже всі оцінювані компоненти рейтингу. Виключення становлять правила отримання кредитів та умови для створення підприємств, за якими Україна знаходиться серед лідерів дерегуляції – відповідно 19 та 24 місця. Високе місце в рейтингу за останньою складовою було обумовлене реформою спрощення реєстрації бізнесу: за даними Світового банку для формального створення підприємства необхідно здійснити 4 процедури тривалістю до 5 днів. Одночасно високі позиції за компонентою «отримання кредиту», насамперед, визначені відносно ліберальним законодавством стосовно аспекту регулювання застав; проте, рейтинг не враховує величину кредитної ставки, яка в Україні є однією із найбільших серед європейських держав.

Протягом останніх п'яти років найбільшого прогресу було досягнуто за компонентами «реєстрація власності» («+» 102 місця) та «оподаткування» («+» 98 місць). Позитивна динаміка щодо реєстрації власності обумовлена відкриттям майнових реєстрів та іншої інформації. Покращення за складовою «оподаткування» відбулося переважно за рахунок зменшення кількості податків та зниження базової ставки ЄСВ. Оскільки податкове навантаження є однією із фундаментальних детермінант тінізації економіки та принципово важливою компонентою для підприємницького середовища, складова «оподаткування» потребує окремого аналізу та оцінки. Хоча «оподаткування» залишається частиною загального рейтингу «Doing Business», доцільність цієї компоненти як рівноцінної з іншими є сумнівною.

Найбільш проблемними для України залишаються складові, за якими низькі показники рейтингу або суттєво не змінюються тривалий період, або погіршуються: дозвільна система у сфері будівництва, підключення до енергомереж та вирішення проблем із банкрутством суб'єктів господарювання.

Узагальнюючи, варто виокремити таку тенденцію: за компонентами, які відносяться до законодавчої частини, Україна має вищі позиції в рейтингу «Doing Business», оскільки нормативні умови та правила легше реформувати. Стосовно практики імплементації законодавства, яка визначає умови реальних бізнес-процесів, то ситуація оцінюється порівняно низькими місцями в рейтингу. При цьому безпосередній вплив регуляторних механізмів розвитку підприємництва у приватному секторі на рівень тіньової економіки України аналітично не підтверджується. Цей факт пояснюється скоріше окремими недоліками методології формування рейтингу «умови ведення бізнесу». Однак,

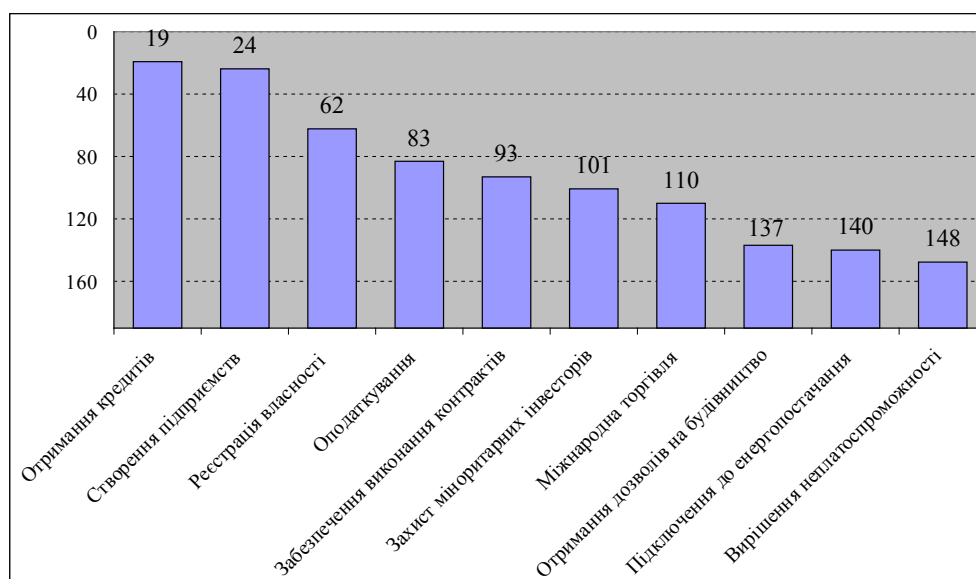

Рис. 2. Рейтинг України «Doing Business-2016» за окремими складовими, місце

Джерело: сформовано автором за даними Світового банку [1]

«Doing Business» є універсальним загальновизнаним інструментом оцінювання умов функціонування підприємницької діяльності в різних країнах світу, а тому залишається досить важливим індикатором і для України.

Очевидно, що оціночні компоненти рейтингу «Doing Business» не можуть повністю враховувати всі існуючі реалії та національну специфіку. Також ігнорується актуальний для таких держав, як Україна, корупційний чинник, який є одним із ключових детермінант тінзації економіки. Окрім того, при розрахунку загального агрегованого показника вважається, що 10 його складових мають рівноцінну вагу. Вплив будь-якої компоненти може бути більшим за інші, причому такі співвідношення є нестійкими та можуть змінюватися залежно від різних умов. Тому необхідно застосовувати лише комплексний вплив різнобічних чинників, які взаємодоповнюють один одного. Для цього проаналізуємо також можливий взаємозв'язок між обсягами тінзації економіки різних країн з іншими рейтингами міжнародного рівня за індексами економічної свободи організації «Heritage Foundation» та сприйняття корупції «Transparency International: CPI».

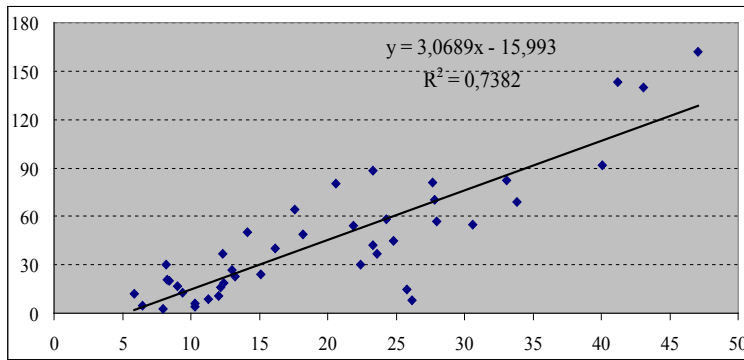

Рис. 3. Залежність обсягів тінзації економіки (%) від показників індексу економічної свободи (місце в рейтингу), 2015 р.

Джерело: сформовано автором за даними організації «Heritage Foundation» та досліджень Ф. Шнайдера [2; 4, с. 6-7; 5, с. 17]

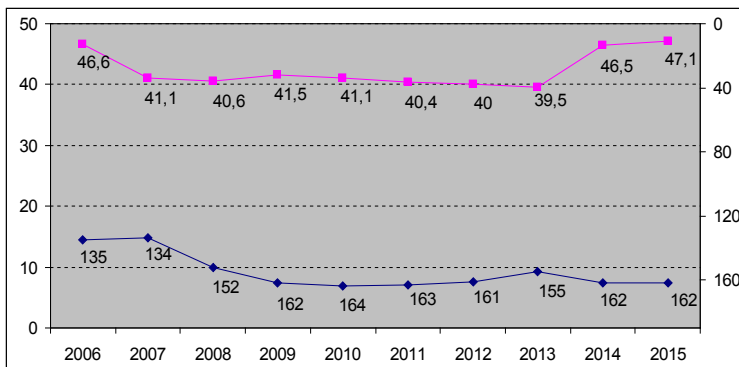

Рис. 4. Місце України в рейтингу за індексом економічної свободи та динаміка рівня тінзації економіки (%), 2006-2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними організації «Heritage Foundation» та досліджень Ф. Шнайдера [2; 5, с. 17]

Індекс економічної свободи загалом визначається, як середнє значення із десяти інших різнозначимих індексів, кожен з яких оцінюється за стобальною шкалою, що відповідає максимально можливому рівню свободи. Згідно із цим інтегральним індексом формується рейтинг країн, що поділяються на групи за такими показниками: «деспотичні» – 0-49,9 балів; «в основному невольні» – 50-59,9; «помірно вільні» – 60-69,9; «в основному вільні» – 70-79,9; «вільні» – 80-100 балів.

На рис. 3 подано графічне відображення взаємозв'язку масштабів тіньової економіки (за даними Ф. Шнайдера) порівняно із індексом економічної свободи на прикладі вибірки із 42 країн. Оскільки зазначений індекс інформаційно має випереджувальний характер, то за аналогією із методикою відображення динаміки показників «Doing Business» застосуємо однорічне зміщення даних. Це дасть змогу досягти коректного порівняння за співставними періодами. Коефіцієнт парної кореляції між показниками рівня тінзації та індексів економічної свободи країн становить 0,86, що статистично підтверджує наявний взаємозв'язок (коефіцієнт апроксимації лінійною функцією становить 0,74).

На рис. 4 наведено динаміку рейтингу України за індексом економічної свободи та рівня тінзації протягом 2006-2015 рр.

Як видно із даних рис. 4, Україна за індексом економічної свободи станом на кін. 2015 року займає 162 місце із 180 країн світу, що на 62 позиції нижче Білорусії та на 52 місця гірше порівняно із Росією. При цьому на відміну від зазначених країн в цьому рейтингу позиції України протягом останніх 10 років перманентно серед аутсайдерів (незначно вищі місця за 2006-2007 рр. обумовлені меншою кількістю країн, що охоплені статистикою дослідженням). Номінально індекс економічної свободи України становить 48,1 бала, що відповідає групі країн із «депресивною економікою». Отриманий показник орієнтовно на 19 балів нижчий за середнє значення європейських країн та на 13 балів – за середній світовий рівень. Від початку ведення рейтингу (1999 р.) лише у 2002-2007 рр. індекс економічної свободи України незначно перевищував мінімальний пороговий рівень держав із «загалом невольною економікою» (51-55,8 бала).

На рис. 5 подано оцінку окремих структурних складових індексу економічної свободи України, що відображає його фактичний стан за 2015 рік.

Отже, із даних діаграми 5 бачимо, що відносно високі оцінки Україна має за індек-

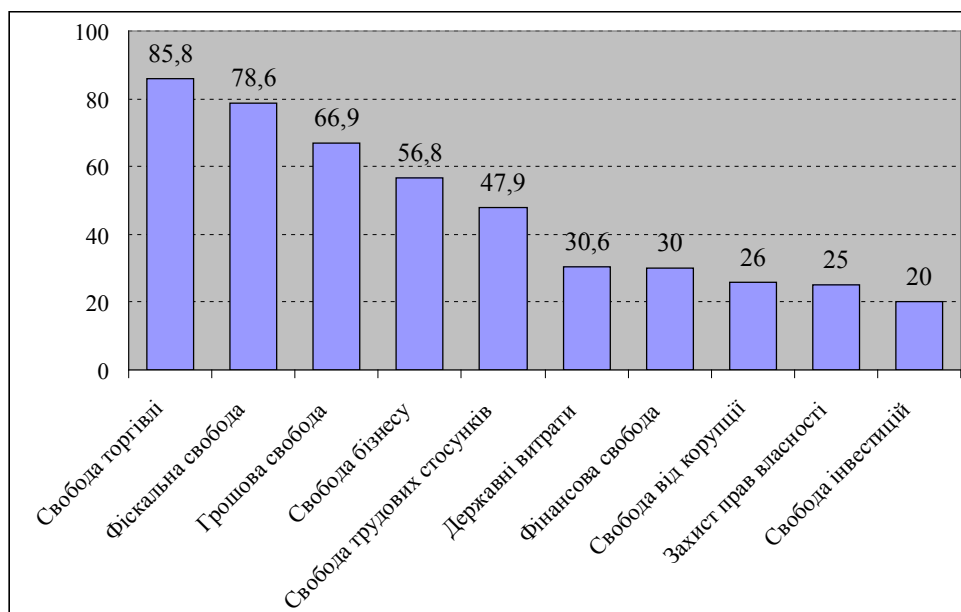

Рис. 5. Рівень оцінки складових індексу економічної свободи України 2016 року, балів

Джерело: сформовано автором за даними організації «Heritage Foundation» [2]

сами «свободи торгівлі» та «фіскальної свободи» – відповідно 85,8 та 78,6 бала із 100 можливих. Найбільш проблемними складовими тривалий період залишаються «захист прав власності», «свобода інвестицій» та «свобода від корупції» (20-26 балів), які загалом визначають низьке місце України в загальному рейтингу економічної свободи.

Індекс сприйняття корупції («СРІ») формується провідною організацією «Transparency International» та базується на низці експертних опитувань фінансово-правових інституцій міжнародного рівня. У результаті кожна із країн цього рейтингу оцінюється за оберненою шкалою: від 100 балів – корупція відсутня, до 0 балів – максимальний рівень корупції [3].

На рис. 6 відображено тенденцію взаємозв'язку обсягів тіньової економіки на прикладі вибірки із 42 країн (за даними Ф. Шнайдера) порівняно з індексом сприйняття корупції. Коефіцієнт парної кореляції становить 0,9, що статистично підтверджує тісну позитивну залежність між двома зазначеними показниками (коефіцієнт лінійної апроксимації становить 0,81).

На рис. 7 наведено рівень індексу сприйняття корупції в Україні порівняно із обсягами тіньової економіки протягом 2006-2015 рр.

Станом на кінець 2015 року Україна в рейтингу «СРІ» із 27 балами займає

130 місце серед 168 держав світу. Як видно із графіка на рис. 7, протягом останніх десяти років ситуація фактично не покращилася – Україна має най-

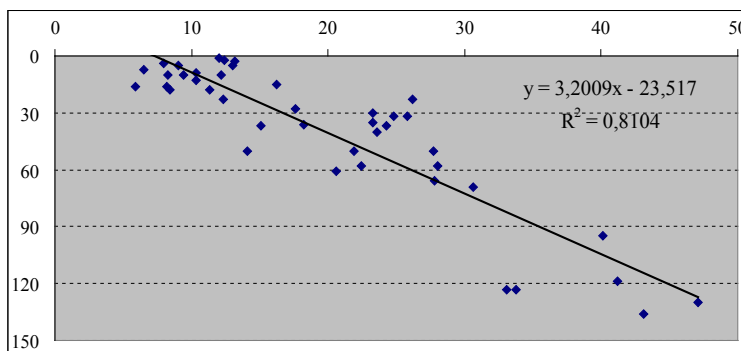

Рис. 6. Залежність обсягів тінізації економіки (%) від індексу сприйняття корупції (місце в рейтингу), 2015 р.

Джерело: сформовано автором за даними [3; 4, с. 6; 5, с. 17]

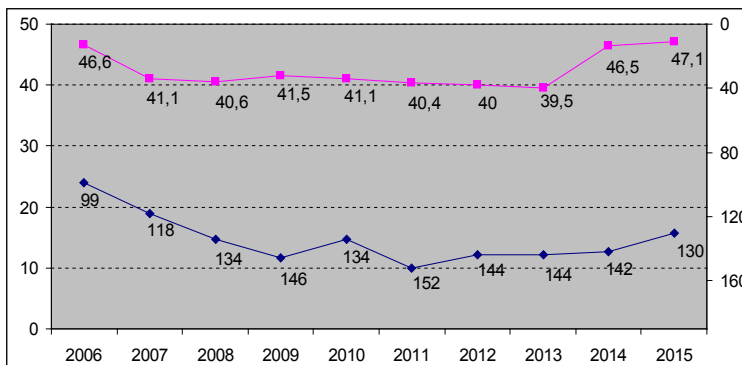

Рис. 7. Місце України в рейтингу за індексом сприйняття корупції та динаміка рівня тінізації економіки України (%), 2006-2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [3; 5, с. 17]

нижчий рейтинг серед усіх європейських держав. Це свідчить про загальний незадовільний стан у сфері мінімізації корупції, що спричинює в т.ч. значні масштаби тінізації національної економіки.

Висновки з проведеного дослідження.

Оскільки масштаби тінізації на макrorівні напряму залежать від умов розвитку офіційної економіки, для аналізу використано ключові міжнародні рейтинги України: умови ведення бізнесу «Doing Business», індекс сприйняття корупції організації «Transparency International» («CPI») та індекс економічної свободи організації «Heritage Foundation».

На основі аналізу місця України в рейтингу «Doing Business» протягом 2006-2015 рр. та динаміки рівня тінізації не можна зробити однозначний висновок про те, що чим кращі умови для ведення підприємницької діяльності, тим нижчі обсяги тіньової економіки (коефіцієнт кореляції – 0,66). Очевидно, що оціночні компоненти рейтингу «Doing Business» не повністю відображають усі існуючі реалії та національну специфіку. Для врахування комплексного впливу інших чинників проаналізовано та підтверджено взаємозв'язок між обсягами тінізації економіки різних країн з іншими рейтингами міжнародного

рівня: індексами економічної свободи організації «Heritage Foundation» та сприйняття корупції «Transparency International: CPI» (коефіцієнти кореляції відповідно 0,91 та 0,9).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційна веб-сторінка Doing business (Індекс умов ведення бізнесу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.doingbusiness.org/rankings
2. Офіційна веб-сторінка The Heritage Foundation: Index of Economic Freedom [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.heritage.org/index/country/ukraine
3. Офіційна веб-сторінка Transparency International [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://cpi.transparency.org/>
4. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments [Електронний ресурс] / F. Schneider. – 2015. – Режим доступу: www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf
5. Schneider F. The Size and Development of the Shadow Economies of Ukraine and Six Other Eastern Countries over the Period of 1999 – 2015 / F. Schneider // Наук. журнал ХНЕУ «Економіка розвитку». – 2016. – № 2 (78). – С. 12-20.